

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ФАКТОР РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПУВАННЯМИ**INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE AS A MANDATORY FACTOR IN THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED BY TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIMINAL GROUPS**

Актуальність статті полягає в тому, що науковій дискусії стосовно співвідношення понять міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги точаться вже не одне десятиріччя. У той же час, позиція тих науковців та законотворців, які створювали чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, визначивши міжнародну правову допомогу як форму міжнародного співробітництва використовується не зважаючи на подальші дослідження з цього питання. З приводу формулювання вказаного поняття, наданого законодавцем, ми вважаємо за необхідне здійснити наукову полеміку в розрізі нашої тематики, а саме розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. Метою статті є дослідження міжнародної правової допомоги як обов'язкового фактору розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. На основі наукової літератури досліджується міжнародна правова допомога як обов'язкового фактору розслідування визначеної категорії протиправних діянь. Автор акцентує увагу на тому, що науковій дискусії стосовно співвідношення понять міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги точаться вже не одне десятиріччя. В той же час, поділяється позицію тих науковців та законотворців, які створювали чинний КПК України, визначивши міжнародну правову допомогу як форму міжнародного співробітництва. Зазначено, що вищенаведені здобутки науковців у вивченні даної проблематики дозволяють зробити висновок, що міжнародна правова допомога як одна з форм міжнародного співробітництва є на разі досить важливим засобом розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. На основі наведених наукових поглядів надано авторське визначення міжнародної правової допомоги як сукупності процесуальних норм національного законодавства, що мають в основі різноманітні міжнародні нормативно-правові акти, які направлені на ефективну взаємодію правоохоронних органів окремих держав та міждержавних організацій в конкретних кримінальних провадженнях. Вказано, що циркулярних повідомлень, які використовуються в Інтерполі, визначено окремі види міжнародної правової допомоги відносно виду протиправного діяння та суб'єктів його виконання.

Ключові слова: *транснаціональне організоване злочинне угруповання, кримінальні правопорушення, злочин, міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, розслідування, екстрадиція, слідчі (розшукові) дії, циркулярні повідомлення, Інтерпол, Європол.*

The relevance of the article lies in the fact that scientific discussions on the correlation of the concepts of international cooperation and international legal assistance have been going on for more than a decade. At the same time, the position of those scientists and legislators who created the current Criminal Procedure Code of Ukraine, defining international legal assistance as a form of international cooperation, is used regardless of further research on this issue. Regarding the formulation of the specified concept provided by the legislator, we consider it necessary to conduct a scientific polemic in the context of our topic, namely the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. The purpose of the article is to study international legal assistance as a mandatory factor in the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. Based on the scientific literature, international legal assistance is studied as a mandatory factor in the investigation of a certain category of illegal acts. The author emphasizes that scientific discussions regarding the correlation of the concepts of international cooperation and international legal assistance have been going on for more than one decade. At the same time, the position of those scientists and legislators who created the current Code of Criminal Procedure of Ukraine, defining international legal assistance as a form of international cooperation, is shared. It is noted that the above-mentioned achievements of scientists in the study of this issue allow us to conclude that international legal assistance as one of the forms of international cooperation is currently a rather important means of investigating crimes committed by transnational organized criminal groups. Based on the above scientific views, the author's definition of international legal assistance is given as a set of procedural norms of national legislation, based on various international regulatory legal acts aimed at effective interaction of law enforcement agencies of individual states and interstate organizations in specific criminal proceedings. It is indicated that the circular messages used in Interpol define certain types of international legal assistance in relation to the type of illegal act and the subjects of its execution.

Key words: *transnational organized criminal group, criminal offenses, crime, international cooperation, international legal assistance, investigation, extradition, investigative (search) actions, circular messages, Interpol, Europol.*

Актуальність теми. Наукові дискусії стосовно співвідношення понять міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги точаться вже не одне десятиріччя. У той же час, ми поділяємо позицію тих науковців та законотворців, які створювали чинний КПК України, визначивши міжнародну правову допомогу як форму міжнародного співробітництва. Зокрема, в п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України закріплено поняття міжнародної правової допомоги як «...провадження компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою» [5]. З приводу формулювання вказаного поняття, наданого в даній нормі законодавцем, ми вважаємо за необхідне здійснити наукову полеміку в розрізі нашої тематики, а саме розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвятили свої дослідження розробці поняття та наповненню міжнародної правової допомоги як одного з засобів розслідування злочинів, слід відмітити таких як В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, М. М. Єфімов, Г. П. Жаровська, О. А. Кравченка, О. Л. Кобилянський, В. В. Корольчук, І. І. Когутич, І. М. Леган, І. В. Лешукова, О. В. Мартовичка, Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, Є. Г. Паршутін, С. М. Перепьолкін, І. Л. Рудницький, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус, С. Д. Шаталюк та ін. Водночас, наукове дослідження характеризується комплексним підходом до формулювання визначеної дефініції з огляду на міжнародну практику та тенденції сьогодення.

Метою статті є дослідження міжнародної правової допомоги як обов'язкового фактору розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Виклад основного матеріалу. Варто вказати, що на разі трансформаційні процеси, що охоплюють увесь світ, кардинально позначаються не тільки на значенні забезпечення та

здійснення міжнародної правової допомоги, а й на її сутності та функціональному призначенні. Крім того, слід згадати й про те, що забезпечення прав та свобод людини є одним із пріоритетних напрямів міжнародно-правової регламентації.

Одразу наведемо думку С. Д. Шаталюка, який вірно зазначає, що «...за дотриманням прав та свобод здійснюється міжнародний контроль, і тому його рівень залежить від наявності гарантій і стану забезпечення, до засобів якого слід віднести: а) міжнародно-правові документи, що містять у собі основні правила діяльності, формулюють права, свободи та обов'язки (конвенції, пакти, угоди, договори), а також міжнародні документи, що не містять норм, правил поведінки, безпосередньо не формулюють прав, свобод та обов'язків (декларації, заяви, меморандуми); б) міжнародні органи із контролю та спостереження за дотриманням основних прав та свобод людини (комісії, комітети) та правового захисту цих прав (суди, трибунали)» [15, с. 92].

Досить цікавою є теза С. М. Переполькіна та Є. Г. Паршутіна, які констатували, що «...міжнародне співробітництво у сфері правоохоронної діяльності слід відрізнити від правової допомоги (або міжнародно-правової допомоги), під якою можна розуміти «сформовану у міжнародних відносинах систему нормативних і організаційно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється співробітництво між державами у сфері взаємного надання допомоги з метою регулювання правовідносин цивільного, сімейного, трудового, соціального або кримінально-правового характеру, що зачіпають інтереси фізичних або юридичних осіб однієї із держав-контрагентів на території іншої» [11, с. 13–14]. У свою чергу, М. М. Єфімов визначив основні форми міжнародного співробітництва, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, як-от: міжнародна правова допомога та видача особи (екстрадиція) [1, с. 282]. Тобто варто зробити висновок, що міжнародна правова допомога – це одна з основних форм міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень.

Зі свого боку, О. В. Мартовицька відмічала, що «...міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях, як напрям сучасного міжнародного співробітництва України, в останні роки суттєво розширилася, набула першочергового значення у кримінально процесуальній діяльності. Нові загрози з боку сучасної злочинності міжнародному співтовариству вимагають життя принципово нових заходів щодо удосконалення чинних механізмів взаємодії, зокрема, починаючи зі стадії досудового розслідування. Реалізація положень міжнародних договорів, що встановлюють нові види міжнародної правової допомоги, без їх належної національно-правової імплементації в процесуальне законодавство України видається практично неможливою. Вона потребує формування достатнього правового забезпечення в національному кримінально-процесуальному законодавстві, а саме правової регламентації сутності, порядку, умов здійснення процесуальних дій, гарантій забезпечення прав осіб, які беруть у них участь. Процесуальне регулювання правової допомоги на стадії досудового розслідування закріплено в багатьох нормативно-правових актах, зокрема й міжнародних, що визнається більшістю країн, як учасників. У міжнародному праві це виражається в консолідації зусиль різних держав у протидії злочинності, враховуючи усвідомлення на міжнародному рівні ступеня небезпечності цього соціального явища та необхідності життя ефективних заходів» [10, с. 120].

Зі свого боку, І. І. Когутич під міжнародною правовою допомогою в кримінальних провадженнях розуміє «...регламентовану внутрішнім законодавством України та законодавством відповідних іноземних держав діяльність органів, які здійснюють провадження у кримінальних справах щодо одностороннього виконання чи взаємного виконання, відповідно до умов міжнародних домовленостей, слідчих та судових доручень про провадження на територіях відповідних держав процесуальних дій, оперативного-розшукових заходів для одержання доказів чи досягнення інших завдань судочинства у цих справах» [3, с. 40-41].

А вже І. В. Лешукова сформулювала власне визначення міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях як форми співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, що полягає у здійсненні на основі взаємності допустимих за національними законами і міжнародними угодами дій, котрі сприяють виявленню злочинів, їх розслідуванню і судовому розгляду по них, а також забезпеченні виконання вироків та інших рішень судових органів. Авторка запропонувала правову основу надання міжнародної правової допомоги, як одного із елементів міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях, визначити через сукупність таких складових як: «...1) міжнародні міждержавні договори (двосторонні і багатосторонні): пакти, конвенції, договори, угоди; 2) міждержавні угоди з окремих питань, що стосується взаємодії у боротьбі зі злочинністю; 3) міжвідомчі договори (угоди) з цих же питань. Ці документи мають

спільні ознаки та риси, що дозволяє систематизувати їх за формою, найменуванням і суб'єктом укладання міжнародних договорів. Крім того, до правової бази міжнародного співробітництва у кримінальних справах також слід віднести національне законодавство з питань надання міжнародної правової допомоги і неписані норми (звичаї, традиції) міжнародного права (міжнародна ввічливість, взаємність тощо)» [9, с. 11].

Також досить цікавим вважаємо визначення О. А. Кравченка, який сформулював досліджувану наукову категорію як «...проведення процесуальних дій чи створення умов компетентними правоохоронними і судовими органами однієї держави на офіційне прохання відповідних установ іншої, що має на меті сприяти останнім у виконанні покладених на них завдань у сфері кримінального судочинства щодо розслідування чи розгляду справи» [4, с. 14].

На основі наведених наукових поглядів ми надамо авторське визначення міжнародної правової допомоги як сукупності процесуальних норм національного законодавства, що мають в основі різноманітні міжнародні нормативно-правові акти, які направлені на ефективну взаємодію правоохоронних органів окремих держав та міждержавних організацій в конкретних кримінальних провадженнях.

Стосовно правоохоронних органів, то, зокрема, І. М. Леган серед ключових міжнародних правоохоронних організацій, діяльність яких направлена на запобігання та протидію транснаціональній злочинності у світі визначила такі як: INTERPOL (ІНТЕРПОЛ) – Міжнародна організація, що займається пошуком певного об'єкту, людини, сприяє пошукам поліції, заснована у 1923 році; EUROPOL (ЄВРОПОЛЬ) – Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів, що було створено в 1998 році для обслуговування держав-членів ЄС; ASEANAPOL (АСЕАНАПОЛ) – Об'єднана поліцейська організація Південно-Східної Азії, що була створена у 1981 році та включає 10 країн-членів; АФРИПОЛ – Африканське поліцейське об'єднання 54 членів зі штаб-квартирою в Алжирі; АМЕРИПОЛ – Поліцейська спільнота Америки, що була заснована в 2007 році і складається з 28 поліцейських сил і 19 агентств зі спостереження; GCCPOL – Правоохоронний підрозділ Генерального секретаріату Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, що існує з 1981 року; АІМС – Рада міністрів внутрішніх справ арабських країн, заснована у 1982 році, спрямована на розвиток і зміцнення співпраці та координації зусиль арабських держав у сфері внутрішньої безпеки та запобігання злочинності. Також авторка констатувала, що найбільш популярними серед представлених є міжнародні правоохоронні організації INTERPOL (Інтерпол) та EUROPOL (Європол) [6, с. 146-147].

У той же час, в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності прямо вказано, що взаємна правова допомога може запитуватися з метою вирішення будь-яких нижчеперерахованих завдань, зокрема:

- одержання показань свідків або заяв від окремих осіб;
- вручення судових документів;
- проведення обшуку і здійснення виїмки або арешту;
- огляд об'єктів і ділянок місцевості;
- надання інформації, речових доказів і оцінок експертів;
- надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи;
- виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доведення;
- сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитуючої держави-учасниці;
- надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної держави-учасниці [12].

Як вірно відмічає І. М. Леган, «...питання транснаціональної злочинності є об'єктом дослідження в ряді галузевих юридичних наук (в кримінальному праві, криминології, міжнародному праві, криміналістиці тощо). Питання міжнародного співробітництва у напрямку протидії та запобігання транснаціональній злочинності тривалий час залишалися недостатньо вивченими, а загострення уваги до даної проблематики розпочалося наприкінці ХХ століття. Це насамперед пов'язано з активізацією міжнародних зв'язків між країнами світу, активізацією міграційних процесів та глобалізаційними процесами, що сприяли подальшій трансформації, еволюції організованої злочинності, пов'язані із поширенням її діяльності за межі України» [8, с. 56].

М. М. Єфімов зауважує, що міжнародна правова допомога є обов'язковим засобом розслідування «...за фактами діяльності міжнародних організованих груп і злочинних організацій. Зокрема, їх діяльність може полягати у створенні порносайтів, порностудій, забезпеченні

діяльності сексу-туризму. Необхідно вказати, що важливим при здійсненні заходів щодо повернення громадян, які надавали інтимні послуги у зв'язку з примусом (вилучені паспорти, психологічний і фізичний тиск), є співпраця як державних, так і громадських організацій (FemUA Nordic Model, Легалайф-Україна)» [2, с. 149].

В свою чергу, І. Л. Рудницький наголошує на тому, що «...питання співробітництва, загальна стратегія боротьби з міжнародною злочинністю розглядають у таких органах ООН, як Рада Безпеки, Міжнародний Суд, в Екологічній та Соціальній Радах, в Комітетах ГА, зокрема в Комісії з правових питань, в Комісії із соціальних та гуманітарних питань, в Комісії з прав людини, в Комісії з протидії злочинам тощо. Необхідно підкреслити, що співробітництво держав згідно зі Міжнародними правовими актами ООН ґрунтується на загальних засадах взаємовідносин між взаємодіючими державами які відображають принципи сусідських взаємовідносин та бажання боротися зі злочинністю. Цей принцип зобов'язує держави співпрацювати незалежно від їхньої політичної, економічної, соціальної та правової систем. Крім того, як зазначено у вказаній Декларації, сумлінне дотримання принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва держав, та сумлінне виконання країнами зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту, мають надзвичайно важливе значення для підтримки міжнародного миру та безпеки, досягнення інших цілей діяльності Організації Об'єднаних Націй» [13, с. 122–123].

Зі свого боку, І. М. Леган, «...90-ті рр. XX століття ознаменувалися початком масового поширення наркотиків в усьому світі. До цього часу вживання наркотиків було частиною культури слаборозвинених племінних культур Південної Америки, Середньої Азії, Нової Зеландії. Фахівці пов'язують цікавість і сплеск вживання наркотичних речовин з культурною революцією середини XX століття. Саме тоді моральні принципи почали набувати гіпертрофованого вигляду, з'явилися субкультурні рухи за типом «хіпі», представники якої почали експериментувати та пропагувати вживання заборонених речовин і препаратів (марихуану, речовин опіумної групи, ЛСД). Саме в цей період відбувався стрімкий наростаючий процес транснаціоналізації наркобізнесу. Подібно епідемії, він захоплював усе нові країни і регіони світу, нарощуючи виробництво наркотичних засобів та організовуючи його збут, який приносить організаторам цієї злочинної діяльності фантастичні прибутки. Зростання масштабів зловживання наркотиками, обумовлене процесами глобалізації, сприяло розвитку світового антинаркотичного співробітництва й об'єднання національних завдань з міжнародними у напрямі протидії та запобігання обігу наркотиків, що стало нагальним питанням у формуванні безпечного існування країн світу» [7, с. 21].

А вже П. Д. Біленчук, досліджуючи питання розслідування транснаціональних злочинів, відмічав, що «...розслідування такого виду злочинів мають достатньо специфічний характер як за типовими слідчими ситуаціями, так і за методикою їх розкриття, та звертає увагу на те, що в сучасних умовах починає утворюватися інтернаціональна криміналістична методика їх розслідування. Джерелами ж цієї методики мають стати міжнародні угоди разом з традиційними методами розслідування злочинів» [14].

Доволі цікавою є теза С. М. Переполькіна та Є. Г. Паршутіна відносно окремих видів циркулярних повідомлень, які використовуються в Інтерполі, а саме: «Червоні повідомлення, або «циркуляр з червоним кутом» («розшукується»), використовуються для організації арешту злочинців, що розшуковуються на міжнародному рівні, з подальшою екстрадицією. ... Сині повідомлення, або «циркуляр із синім кутом», використовуються для збору додаткової інформації про особу (осіб), її місцезнаходження або незаконну діяльність, пов'язану із вчиненням злочину, якщо рішення про екстрадицію щодо такої особи ще не прийнято. ... Зелені повідомлення, або «циркуляр із зеленим кутом», використовуються для попередження й надання оперативних відомостей про осіб та вчинені ними кримінальні злочини, повторне вчинення яких можливе в інших країнах. ... Жовті повідомлення, або «циркуляр із жовтим кутом», використовуються з метою надання допомоги у встановленні місцезнаходження безвісти зниклих осіб, часто неповнолітніх, або допомоги в ідентифікації осіб, які не можуть ідентифікувати себе самостійно. ... Чорні повідомлення, або «циркуляр з чорним кутом», використовуються з метою отримання інформації про виявлені невпізнані трупи. ... Помаранчеві повідомлення, або «циркуляр з помаранчевим кутом», використовуються для попередження про події, осіб, об'єкти або процеси, які представляють серйозну та безпосередню загрозу публічній безпеці, зокрема про потенційні загрози від замаскованої зброї, поштових відправлень з вибухівкою та інших небезпечних матеріалів, про осіб, методи та способи терористичних актів. ... Фіолетове повідомлення, або «циркуляр з фіолетовим кутом», використовуються для запитування або надання інформації про методи роботи,

об'єкти, пристрої та методи маскування, які використовуються злочинцями. ... Спеціальне повідомлення Інтерпол – Рада Безпеки ООН, або «спеціальне біле повідомлення», видається стосовно особи або групи осіб, що підлягають санкціям ООН через: заморожування активів; заборону пересування; ембарго на поставку зброї» [11, с. 70– 72]. Інакше кажучи, в наведених циркулярах визначено окремі види міжнародної правової допомоги відносно виду протиправного діяння та суб'єктів його виконання.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що вищенаведені здобутки науковців у вивченні даної проблематики дозволяють зробити висновок, що міжнародна правова допомога як одна з форм міжнародного співробітництва є на разі досить важливим засобом розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. На основі наведених наукових поглядів надано авторське визначення міжнародної правової допомоги як сукупності процесуальних норм національного законодавства, що мають в основі різноманітні міжнародні нормативно-правові акти, які направлені на ефективну взаємодію правоохоронних органів окремих держав та міждержавних організацій в конкретних кримінальних провадженнях. Вказано, що циркулярних повідомлень, які використовуються в Інтерполі, визначено окремі види міжнародної правової допомоги відносно виду протиправного діяння та суб'єктів його виконання.

Список використаних джерел:

1. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с.
2. Єфімов М. М. Особливості міжнародного співробітництва у боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2021. № 5. С. 147–151.
3. Когутич І. І. Міжнародно-правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України : посібник. Львів : Тріада Плюс, 2005. 548 с.
4. Кравченко О. А. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 22 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
7. Леган І. М. Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності : автореф. дис. ... док-ра юр. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 40 с.
8. Леган І. М. Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2021. 446 с.
9. Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 21 с.
10. Марговицька О. В. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 120–122.
11. Перельолкін С. М., Паршутін Є. Г. Міжнародне співробітництво у сфері правоохоронної діяльності : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 112 с.
12. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю) : Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15#Text>
13. Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... доктора філософії : 081 – Право / Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. 250 с.

14. Транснаціональна злочинність : криміналістичний аналіз : монографія / За ред. П. Д. Біленчука. Київ : КИИ, 2011. 52 с.

15. Шаталюк С. Д. Запровадження міжнародних стандартів надання безоплатної правової допомоги в Україні. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Вип. 170, т. 182. С. 92–97.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025